

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ З ІНОЗЕМЦЯМИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН

БРИСКОВСЬКА Оксана Миколаївна - кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

АЛЕКСЄЄВА-ПРОЦЮК Діана Олександрівна - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

УДК 341.45+343.132+343.98

В научной статье раскрыт алгоритм действий работников Национальной полиции Украины при обнаружении или получении сообщения о правонарушениях, совершенное иностранцами, а также раскрыты особенности тактики проведения процессуальных действий с иностранцами при расследовании незаконной переправки лиц через государственную границу.

Ключевые слова: Государственная граница Украины, уголовное преступление, иностранный гражданин, незаконная переправа, тактика, расследования.

Постановка проблеми

Наш час характеризується збільшенням масштабів міграційних процесів у світі, розширенням міжнародного співробітництва, розвитком зв'язків та інтеграції між країнами, що обумовлено як соціально-економічними змінами у суспільстві, так і направленістю політики держави на розвиток і розширення контактів з іншими країнами. Також певним чином змінився характер злочинів, пов'язаних з порушенням державного кордону. Відтак, наслідком цього явища є не тільки позитивні зміни, але і збільшення рівня злочинності в цій сфері (збільшення контрабанди, наркобізнес, торгівля людьми, зброєю, нелегальна міграція тощо)[1].

На сьогодні також нерідко відбувається порушення іноземними громадянами державного кордону або причетність їх до

порушення для перевезення заборонених до обігу злочинних предметів та речовин, а також проведення інших протиправних дій.

Зазнало змін законодавство щодо розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон. Законом України № 771-VIII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рекомендацій Європейського Союзу з виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно уточнення підслідності органів досудового розслідування», який набрав чинності 11 грудня 2015 р., розмежовано підслідність злочинів між органами досудового розслідування та обмежено повноваження Служби безпеки України, у частині проведення досудового розслідування окремих злочинів. Зокрема, унесено зміни до абзацу першого частини другої статті 216 (Підслідність) КПК України, якими обмежено Службу безпеки України повноваженнями щодо здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених статтею 332 (Незаконне переправлення осіб через державний кордон України) КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК України повноваження щодо здійснення досудового розслідування даної категорії злочинів надано слідчим органів Національної поліції України. Тому тематика статті є актуальною.

Стан дослідження даної проблеми

Крім дискусій науковців у періодичних виданнях, дана проблема ще не була предметом дослідження вітчизняних учених.

Метою статті є визначення особливостей тактики проведення процесуальних дій з іноземцями при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон.

Виклад основного матеріалу

Поняття державного кордону визначено у ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.: «Державний кордон України – це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору». Для захисту державного кордону цим Законом (ст. 8) визначений режим державного кордону – певний порядок його перетинання. Цей порядок конкретизується у «Правилах перетинання державного кордону громадянами України», затверджених Кабінетом Міністрів України 27 січня 1995 р., а також «Правилах в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 р. Ці правила стосуються відповідного оформлення документів, наявності спеціальних контрольно-пропускних пунктів для в'їзду і виїзду, транзитного проїзду тощо. Дотримання цих правил обов'язкове як для громадян України, так і іноземних громадян чи осіб без громадянства.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 332 КК України, може проявитися у чотирьох формах:

- 1) незаконне переправлення осіб через державний кордон України;
- 2) організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України;
- 3) керівництво незаконним переправленням осіб через державний кордон України;
- 4) сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 332 КК України, можуть бути фізичні, осудні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), що досягли загального віку кримінальної відповідальності (16 років), які виконали хоч би одну з дій, які передбачені в диспозиціях ст. 332 КК України. Суб'єкт злочину загальний[2].

У чинному законодавстві України поняття «іноземний громадянин» міститься у положеннях ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04 лютого 1994 р. та ст. 1 Закону України «Про громадянство» від 18 січня 2001 р., відповідно до яких іноземцями вважаються особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав. Кримінально-процесуальна діяльність слідчого і прокурора, здійснювана у зв'язку з виявленням ознак кримінального правопорушення, вчиненого іноземним громадянином або відносно іноземного громадянина на території України, регламентується загальними нормами, закріпленими в КПК України. Відповідно до положень ч. 1 ст. 26 Конституції України, іноземні громадяни та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі ж самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Так, у ст. 10 КПК України зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, за ознаками раси, етнічного, соціального походження, громадянства і т.д., але відповідно до п. 2 цієї статті іноземці, під час досудового розслідування користуються додатковими гарантіями передбаченими КПК України, обумовленими особливостями правового статусу іноземних громадян в Україні.

Відповідно до ч. 3 ст. 29 КПК України особам, що беруть участь у кримінальному провадженні, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, корис-

туючись у разі послугами перекладача. в порядку, встановленому КПК України.

Якщо в ході розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон була встановлена причетність до скоєння кримінального правопорушення іноземного громадянина та він був затриманий, необхідно негайно повідомити про це консульство або представництво тієї держави, громадянином якої є затриманий громадянин.

Всебічному встановленню істини може також сприяти активна взаємодія з іншими правоохоронними органами та установами, а також з правоохоронними органами суміжних держав, якщо це необхідно.

При провадженні досудового розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон особливо ускладнення виникають у тих кримінальних провадженнях, де учасником є особа, яка користується дипломатичним імунітетом. Питання про відповідальність іноземців, які користуються дипломатичним імунітетом, вирішується дипломатичним шляхом. Документом, що підтверджує статус цих осіб, є відповідна акредитаційна (дипломатична, консульська, службова) картка, видана МЗС України. Дипломатичний імунітет включає в себе особисту недоторканність особи, недоторканність службового та житлового приміщення, засобів пересування. Іноземці, які користуються дипломатичним імунітетом, не підлягають ані арешту, ані попередньому ув'язненню, ані жодним іншим формам обмеження особистої свободи інакше, як на підставі рішення суду. Відповідно до положень ч. 2 ст. 6 КПК України кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами КПК України лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), чи його представника, у порядку, передбаченому чинним законодавством України та міжнародними договорами України. Згода на проведення тих чи інших процесуальних або слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні відносно такої особи запитується через Міністерство закордонних

справ (далі МЗС) України. Таким чином, до моменту звернення іноземців, які користуються дипломатичним імунітетом із проханням про участь у провадженні тих чи інших процесуальних, слідчих (розшукових) дій або до моменту отримання через МЗС згоди на їх участь у цих діях, слід виконати невідкладні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, при виконанні яких не порушується дипломатичний імунітет. Згідно із Указом Президента від 10 червня 1993 р. «Про Положення про дипломатичні та консульські установи іноземних держав в Україні» такі особи не зобов'язані надавати показання в якості свідків, а у разі їх згоди надати свідчення – не зобов'язані для цього прибути до суду або в органи досудового розслідування [3]. При отриманні згоди іноземця, який володіє імунітетом, на провадження слідчої (розшукової) дії необхідно роз'яснити йому наслідки такої згоди. Так, у цьому випадку дана особа набуває такий самий правовий статус, як іноземець, що не користується імунітетом, тобто наділяється правами та обов'язками, передбаченими чинним кримінальним процесуальним законодавством, для даного учасника процесу, але з деякими виключеннями, визначеними в міжнародно-правових актах, угодах (наприклад, відсутність обов'язку прибувати на допит до місця проведення досудового розслідування, відсутність кримінальної відповідальності за надання неправдивих показань) (ст. 221) [4].

Крім того, існує необхідність заручатись згодою особи, яка володіє дипломатичним імунітетом, на проведення із її участю процесуальних або слідчих (розшукових) дій. Так, стосовно підозрюваного, для провадження кожної процесуальної дії за його участю необхідно кожного разу заручатись згодою на їх провадження. У разі наявності в іноземця абсолютного імунітету від кримінальної юрисдикції України, він не може бути наділений будь-яким процесуальним статусом без його згоди і відповідно без згоди акредитуючої держави (сторони). Тому очевидним є те, що неможливість примусового притягнення даної категорії осіб для проведення необхідних процесуальних або слідчих (розшукових) дій значно ускладнює

хід досудового розслідування, негативно впливає на строки проведення та сам процес розслідування.

При виявленні або одержанні повідомлення про незаконне переправлення осіб через державний кордон учинене іноземцями чи особами без громадянства працівнику Національної поліції необхідно:

- припинити протиправні дії;
- у разі необхідності вжити заходів щодо надання невідкладної, у тому числі медичної, допомоги потерпілим;
- перевірити документи, що посвідчують особу правопорушника(-ків), записати його прізвище, адресу проживання та інші необхідні дані. При цьому слід звернути увагу на наявність імміграційної картки, відміток органів Державної прикордонної служби України про в'їзд в Україну, які є також відміткою про реєстрацію на території України, відміток органів служби громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб про продовження терміну перебування тощо;
- доповісти про подію оперативному черговому по органу поліції;
- у разі невиконання законних вимог затримати іноземців чи осіб без громадянства і доставити їх до підрозділу поліції;
- виявити свідків (очевидців) правопорушення, стисло опитати їх про характер протиправних дій іноземців чи осіб без громадянства, записати їх прізвища, адреси проживання та інші дані;
- за необхідності організувати охорону місця події;
- при виявленні незаконного переправлення осіб через державний кордон, скоєного іноземцем, який користується дипломатичним імунітетом, повідомити про це оперативного чергового по органу поліції, ужити заходів щодо припинення правопорушення, записати номер та вид документа іноземця, який підтверджує його дипломатичний імунітет, потім відпустити правопорушника і скласти рапорт про подію на ім'я начальника органу поліції. Дипломатичний імунітет іноземця не виключає законного самозахисту поліцейського від його протиправних дій і застосування до нього відповідних заходів для припинення вчинення ним злочину або адміністративного правопорушення [5];

– при виявленні іноземців чи осіб без громадянства, які не мають при собі паспортних документів або проживають без реєстрації, а також за простроченими документами, попередньо з'ясувати обставини правопорушення, повідомити про це оперативного чергового і діяти за його вказівкою.

Плануючи й виконуючи слідчі дії у кримінальних провадженнях щодо незаконного переправлення осіб через державний кордон за участі іноземців, слідчому необхідно враховувати, крім особливостей їхнього правового статусу, також наявний для них у більшості випадків мовний бар'єр і низку психологічних факторів:

- а) незвичайність обстановки для іноземця;
- б) недостатня обізнаність зі способом життя, правилами поведінки, звичаями, традиціями і законами нашої країни, порядком судочинства тощо.

Виклик на допит іноземців, які прибули до країни у складі делегацій, туристичних груп, морських круїзів тощо через керівників цих груп, делегацій. Іноземці-студенти, а також інші іноземні громадяни, що проходять навчання в Україні, можуть бути викликані через адміністрацію навчальних закладів, земляцтва та інші організації, до яких вони входять. Іноземні фахівці й робітники, що перебувають у нашій державі на постійній основі, можуть бути викликані для проведення слідчої дії через адміністрацію фірм чи установ, у яких вони працюють або служать. У таких випадках слідчий повинен продумати, як іноземець, що не знає мови і відповідного населеного пункту (міста), зможе відшукати місце допиту.

Незнання іноземним громадянином правил українського судочинства може привести до протидії з його боку у формі уявної помилковості щодо незаконності рішень і дій слідчого. Слідчому в подібних випадках необхідно роз'яснити іноземцеві його помилку, виявляючи необхідні такт і терпіння. Йому може сприяти в цьому і захисник, що бере участь у кримінальному провадженні. Іноземець може бути упереджений із приводу існуючого в нашій країні режиму влади, мати перекохані уявлення про права та обов'язки українських громадян, процесуального порядку їх обмеження і т. д. Вжива-

ючи заходи до встановлення психологічного контакту в подібних випадках йому необхідно докладно роз'яснити справжній стан речей, довести, що він помиляється. Варто мати на увазі ще одну важливу в психологічному плані обставину: багато громадян країн СНД, перебуваючи в Україні, ще не почувають себе повною мірою іноземцями, внутрішньо вони ще «свої», що часом відображається на їхніх поведінці та вчинках. Цей феномен «свого» може проявитись і в діях працівників правоохоронних органів: в ігноруванні необхідних правил спілкування з іноземцями у процесі дізнання чи досудового слідства і т. ін. [6].

Перед допитом слідчий повинен мати хоча б загальну уяву про політичний лад, правові принципи і звички, історію та географію країни допитуваного.

Необхідно уникати постанови перед іноземцем запитань, які є дотичними до його політичних уподобань або національних почуттів, а отже, можуть перетворити допит на дискусію з питань політики, ідеології чи національних відносин. Необхідно також особливо готувати мову запитань, тобто вивіряти їхні лексику і стиль. Безуспішний допит іноземця може забезпечити одне невдале за конкретної ситуації слово. Тим паче, що значення одного і того ж слова може бути сприйняте людьми різної соціальної, національної та державної належності в абсолютно інший, інколи протилежний спосіб. Приміром, іноземці з Африки можуть обуритись, якщо з їхньої присутності вживати слово «негр», хоча в українській мові воно не містить жодних образливих відтінків.

Щодо провадження судових експертиз, то може виникати потреба одержання від певних осіб – іноземців, залучених до кримінального провадження, зразків для порівняльного дослідження. Якщо такі особи не користуються імунітетом, то ця процедура не виходить за межі відповідних статей КПК України, але тут варто мати на увазі таку істотну обставину.

Звичай та марновірства мешканців деяких країн не допускають передання стороннім особам певних продуктів життєдіяльності людини, зокрема волосся, крові, зрізів нігтів і т. ін. Тому спроби одержати зразки

можуть наразитися на невмотивовану з погляду слідчого протидію, а примусові заходи (у передбачених законом випадках) призведуть до гострого конфлікту, здатного суттєво ускладнити весь процес розслідування.

Зіштовхнувшись з подібною протидією, слідчий повинен з'ясувати її причини, і якщо вони обумовлені обрядовою чи культурною сферою, способом докладних роз'яснень спробувати змінити обрану суб'єктом позицію. Це можна зробити, запросивши авторитетних для іноземця осіб із загалу одновірців чи земляків, які дотримуються інших поглядів.

У ході призначення судових експертиз іноземець – підозрюваний чи обвинувачений – повинен мати можливість ознайомитися з перекладом постанови. Йому обов'язково повинні бути роз'яснені його права, а заявлені ним клопотання уважно розглянуті. У такому ж порядку його варто ознайомити з висновком експерта і роз'яснити його право на клопотання про призначення додаткової чи повторної експертизи. Ознайомлення обвинувачуваного іноземця з матеріалами завершеного досудового розслідування здійснюється за загальними правилами за участі перекладача, захисника тощо[6].

Об'єм прав, свобод та обов'язків іноземних громадян, які беруть участь у кримінальному провадженні, залежить, до якої категорії або групи вони належать, причому виключенням є ті особи, які володіють імунітетом або недоторканістю від кримінальної юрисдикції України. Крім цього, слід зазначити, що при необхідності проведення досудового розслідування з такою категорією осіб слід звертатися до змін чинного законодавства на час проведення слідчих (розшукових) дій[5].

Висновки

Тому для результативності розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон є ефективність проведення процесуальних дій з іноземцями. Для всебічного встановлення істини у провадженні може також сприяти активна взаємодія з іншими правоохоронними органами та установами, а також з правоохоронними органами суміжних держав, якщо це необхідно.

АНОТАЦІЯ

У науковій статті визначений алгоритм дій працівників Національної поліції України при виявленні або одержанні повідомлення про правопорушення, учинене іноземцями та розкриті особливості тактики проведення процесуальних дій з іноземцями при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон.

Ключові слова: Державний кордон України, кримінальне правопорушення, іноземний громадянин, незаконне переправлення, тактика, розслідування.

SUMMARY

The article describes the algorithm of the actions of the employees of the National Police of Ukraine in detecting and receiving notifications of offenses committed by foreigners and discloses features of the tactics of carrying out procedural actions with foreigners in investigating the illegal transfer of persons across the state border.

Keywords: state border of Ukraine, criminal offense, foreign citizen, illegal transfer, tactics, investigation.

Література

1. Кузьменко О. В. Основні проблеми нелегальної міграції на Україні / О. В. Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inter.criminology.onu.edu.ua/?p=1269>
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченко, В. В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
3. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : Указ Президента України від 10 червн. 1993 р. № 198/93

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198/93>.

4. Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/tu/995_048

5. Кочура О. О. Про окремі аспекти особливості проведення досудового розслідування за участю іноземців / О. О. Кочура // Журнал східноєвропейського права. – 2016. – № 33. – С. 42–43

6. Особливості провадження слідчих дій за участі іноземних громадян // Мега-інфо. Юридична бібліотека № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://megeo.info>